

Mehmet Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvurunda Din ve Aydın Sorununun Önemi

The Importance of the Problem of Religion and Intellectuals in Mehmet Akif İnan's Thought of Civilization

Yazar Bilgisi Author Information

Mehmet DEMİRTAŞ

Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tokat, Türkiye
Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences, Tokat, Türkiye
mehmetdem06@gmail.com , www.orcid.org/0000-0001-9537-3851

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1547388
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
10 Eylül/September 2024	11 Aralık/December 2024

Öz

Bu makalenin konusu eğitimci, şair, yazar, mütefekkir ve bir dava insanı olan Mehmet Akif İnan'ın medeniyet düşüncesinde önemli gördüğü din ve aydın sorununa nasıl baktığı üzerinedir. Bu bağlamda konuyu İnan'ın eserlerinde çokça zikrettiği Batıcılık, Batı medeniyetinin bize yansımaları, tarihsel süreçte geçirdiğimiz değişimin sebebi ve aydın sorununun medeniyet anlayışımızda oluşturduğu kırılmaların neticeleri noktasında ele almayı uygun gördük. Bu meseleleri ele alırken de özellikle İnan'ın din ve medeniyet anlayışında bir milat olarak gördüğü Tanzimat ile başlayan değişim ve dönüşümün izdüşümlerinin neler olabileceği üzerine durduk. Düşünürümüz açısından Tanzimat, modernleşme serüvenimizin başlangıcı olarak görülse de aradan geçen 1,5 asır boyunca bizi kendi medeniyetimizden uzaklaştırmış ve her açıdan telafisi mümkün olmayan bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Öyle ki Osmanlı'nın yıkılış sürecinde en önemli etkenlerin başında Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan fikir akımlarının özellikle milliyetçilik ve Batıcılığın etkisi çok fazla olmuştur. Milliyetçilik söylemleri çok uluslu olan Osmanlı devletini zor durumda bırakmıştır. Batıcılık ise bu düşünceyi savunan aydınlara göre Batı medeniyetinin üretmiş olduğu her türlü maddi-manevi şeyleri gülü ve dikenini ile almayı hedeflemiştir. Bu anlayış kurtuluşu, bir anlamda Batı'nın değerleri ve tekniğinin üstün olduğu fikrinin kabul edilmesinde görür.

Bu çalışma boyunca çalışmanın amacına uygun olarak İnan'ın neden Batı medeniyetine ve değerlerine tepki gösterdiğini ve bu değerlere bağlı kalınması gerektiğini savunanlara karşı bir başkaldırı göstermesinin sebeplerini irdeledik. Bunları dile getirirken onun, hem Batı değerlerini benimseyerek medeni olunacağına ve kalkınacağına inanan Batıcılara hem de Batı'nın kendi değerlerini tekniğini de yedeğine alarak diğer medeniyetleri adeta ortadan kaldırarak tek medeniyet yapma projesini çok önceden görmesini takdire şayan bulduk. Bu durumu düşünürümüzün Batı'yı ve sömürgeciliğini çok iyi tahlil ettiği ve basiret sahibi olmasıyla açıkladık. Makalede ulaştığımız diğer bir bulgu da düşünürümüzün sadece Batı medeniyetini tenkit etmeyip kurtuluş için özellikle yeniden özlem duyulan öncü medeniyete (Türk-İslam) sahip olmak için nelerin yapılması gerektiğine yönelik yapmış olduğu analizlere ve çözüm önerilerine değindik.

Ayrıca çalışmamıza konu olan İnan'ın bazı fikirlerini felsefi olarak analiz ettik ve onun felsefeye bakışında gördüğümüz bazı hata ve eksikliklere de değindik. Makale başlığında ele aldığımız konuları birinci el kaynaklardan özellikle düşünürümüzün kendi yazmış olduğu eserlerini merkeze alarak fikirlerini ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken de zaman zaman ikinci el kaynaklardan da yararlandık. İnan'ın fikirlerini analiz ederken bazı noktalarda eleştirel düşünceyle meselelere yaklaşmaya çalıştık. Ancak bu yöntemi uygularken İnan'ın aynı zamanda bir şair olduğunu ve fikirlerini şiirleriyle desteklediğini unutmamaya çalıştık.

Çalışmamız boyunca ulaştığımız en önemli bulgular ise İnan'ın medeniyet tasavvurunda belirleyici unsur çoğunlukla din olsa da bir medeniyetin sadece din ile devamlılığını sürdüremeyeceğidir. Zira medeniyetin taşıyıcı unsurları olan (şair, yazar, bilim adamları, filozoflar, sanatkarlar) öncü isimlerin eserleri medeniyetlerin kuruluş ve gelişiminde çok belirleyici olmuştur. Hatta İnan, fikir hayatımızın şekillenmesinde her zaman edebiyatçıların öncü kişiler olduğunu iddia eder. Bilindiği üzere bu akımlar; Türkçülük, Osmanlılık, İslamcılık ve Batıcılık'tır. Gerçekten de edebiyatçıların bu fikir akımlarının temsilcileri olması İnan'ın çok önemli bir tespittir. Çalışmamızda ulaştığımız diğer bir bulgu da İnan'ın Türk-İslam uygarlığının modern Batı uygarlığının karşısındaki direnişinin çağdaş temsilcilerinden biri olması onu, çoğu meslektaşından farklı kılan yönüdür.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Mehmet Akif İnan, Uygarlık, Medeniyet, Teknik, Batılılaşma, Tanzimat

Abstract

The subject of this article is the problem of religion and intellectuals, which Mehmet Akif İnan, an educator, poet, writer, thinker and a person of cause, considers critical in his civilizational thought. In this context, the present study found it appropriate to address the issue in terms of Westernism, which İnan frequently mentions in his works, the reflections of Western civilization on us, the reason for the change we experienced in history and the results of the fractures that the intellectual problem has created in our understanding of civilization. While addressing these issues, this study particularly focused on what could be the reflections of the change and transformation that began with the Tanzimat, which İnan sees as a milestone in the understanding of religion and civilization. Although Tanzimat is accepted as the beginning of our modernization from the perspective of İnan, it distanced us from our own civilization for the past 150 years and left us facing an irreparable situation in every respect.

In fact, the most important factor that led to the collapse of the Ottoman Empire was the influence of the ideological movements that emerged after the Tanzimat, especially nationalism and Westernism. Nationalist discussions put the multinational Ottoman state in a difficult situation. According to intellectuals defending the idea of Westernism, Westernism was intended to take all kinds of material and spiritual things produced by Western civilization, not only with their roses but also with their thorns. This understanding admits that recovery lies in the acceptance of the idea that the values and technique of the West are superior.

The present study examined the reasons why İnan reacted to Western civilization and values and rebelled against those who defended that these values should be adhered to. While expressing these, one could find it admirable that he foresaw both the Westerners who believed that one could become civilized and developed by adopting Western values and the West's project of making a single civilization by eliminating virtually other civilizations by taking its own values and techniques as a backup. This is explained by the fact that İnan analysed the West and colonialism very well and had foresight. Another conclusion reached in the study was that İnan not only criticized Western civilization, but also touched upon the analyses and solution methods that could be suggested regarding what should be done to be the pioneer civilization (Turkish-Islam) that is longed for again for recovery.

This study also philosophically analysed some of İnan's ideas and touched upon some of the mistakes and deficiencies noticed in his view of philosophy. It presented the ideas of İnan by focusing on the topics mentioned in its title by placing first-hand sources, especially those of this thinker, to the centre. Also, the study sometimes used second-hand sources while doing this. While analysing İnan's ideas, the study approached issues through a critical lens at some points. However, while using this method, the researcher tried not to forget that İnan was also a poet and supported his ideas with his poems.

The most important conclusions reached in this study are that although religion is mostly the determining factor in İnan's thought of civilization, a civilization cannot maintain its continuity only through religion. This is because the works of the leading figures who are the major elements of civilization (e.g., poets, writers, scientists, philosophers and artists) have been very decisive in the establishment and development of civilizations. In fact, İnan claims that literary figures are always the

pioneers in how our intellectual life is shaped. These movements are known as Turkism, Ottomanism, Islamism and Westernism. The fact that literary figures are representatives of these intellectual movements is a very important observation made by İnan. Another conclusion reached in the present study is that what makes İnan different from most of his colleagues is his being one of the contemporary representatives of the resistance of the Turkish-Islamic civilization against modern Western civilization.

Keywords: Philosophy of Religion, Mehmet Akif İnan, Civilization, Technology, Westernization, Tanzimat

Giriş

Osmanlı modernleşmesine bakıldığında tarihi süreç içerisinde belirli kırılma noktalarının olduğu görülür. Bunlar, Tanzimat ve Islahat fermanı ile I-II. Meşrutiyettir. Bu kırılma anlarını genel itibarıyla imparatorluğun yıkılış sürecini Batı'nın değerleri üstün tutularak ve oraya uyum sağlama süreci olarak da okuyabiliriz. Öyle ki bu süreçler Cumhuriyetin ilanından sonra çok hızlı bir şekilde hayata sokulmuştur. Özellikle Batıcı bir yaşam ve değer felsefesinin topluma egemen olmasını isteyen ve bunu eyleme dökmekten çekinmeyenlere karşı bu durumu Müslüman kimliğinin parçalanması şeklinde anlayan bazı düşünür, münevver, edebiyatçı ve şairler olmuştur. Açıkçası onlar, Müslüman kimliğinin parçalanmasını önlemeye çalışırken kendilerince sessiz ama derinden bir gayret içinde bulunmuşlardır. Bu kişilerin en önde gelenleri şiirleriyle ve konuşmalarıyla M. Akif Ersoy olmuştur. Akif'ten hemen sonra Cumhuriyetin Batılılaşma projesinin karşısında buna yönelik en sert tepkiyi gösteren Necip Fazıl Kısakürek'tir. Ardından onu Sezai Karakoç ve yedi güzel adam olarak da bilinen şair, yazar ve mütefekkir kimliği ile ön plana çıkan Akif İnan takip etmiştir.

İnan'ın eğitimci ve sendikacılık kimliğinden önce onun en önemli özelliği bir şair ve yazar olmasıdır. Öyle ki o, daha lise yıllarında bir grup arkadaşıyla *Derya* adında bir gazete çıkarmıştır. Asıl edebi kimliğini ise Nuri Pakdil'in öncülüğünde *Edebiyat* ve *Mavera* dergisinde yazmış olduğu yazılarla ortaya koymuştur. Bunun yanında fikri yönünü ise daha çok *Millî Gazete*, *Yeni Devir*, *Yeni İstiklal* ve *Yeni Mesaj* gazetelerinde yazdığı yazılar oluşturur.¹ Başlıca eserleri ise; ilk şiir kitabı olan *Hicret'tir*. İkinci şiir kitabı ise *Tenha Sözlere'dir*. Aynı zamanda fikir hayatında kaleme aldığı *Edebiyat ve Medeniyet ile Din ve Uygarlık* adlı çalışması da önemli yer tutar. Hayatta iken toplam 4 kitabı olan Akif İnan'ın, vefatından sonra kurucusu olduğu Eğitim Bir-Sen tarafından onun gazetelerde ve dergilerde yazmış olduğu bazı yazıları bir araya getirilerek kitaplaştırılmıştır: *'Mirası Kuşanmak'*, *'Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair'*, *'Aydınlar, Batı ve Biz'* *'Söyleşiler'*, *'Siyaset Kokan Yazılar'*, *'İslam Dünyası ve Ortadoğu'*, *'Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri'*, *'Mehmet Akif İnan ile Sohbet'* adlı kitaplar kültür dünyamıza kazandırılmıştır.²

İnan'ın hayatında en önemli gördüğü şey şiirdir. Şiir onda vazgeçilmez bir tutkudur. Onun düşünce dünyasında Necip Fazıl Kısakürek'in etkisi çok fazladır. Zira lise yıllarında Kısakürek'in kitaplarını arkadaş grubuyla okuduğundan bahsedilir.³ Öyle ki Kısakürek'in çıkarmış olduğu *Büyük Doğu* adlı derginin attığı manşetler, sorguladığı tarihsel süreçler, arayış içerisindeki gençler için çöldeki su mesabesindedir. Zira Kısakürek'in bu arayış ve

¹ Mehmet Akif İnan Eserleri, (Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları, 2016), 12.

² <http://www.maiv.org.tr/Sayfa/mehmet-akif-inanin-hayati>- Erişim Tarihi: 19.04.2024.

³ Ali Haydar Haksal, *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 30-36.

sorgulamalara İslami bir söylem içinde çözüm bulması, İslami değerlere dayalı ulusal bir kimlik inşa etmesi, iktidara boyun eğmeyen bir tutum takınması ve eylemci bir tavır içinde olması İnan'ın düşünce dünyasında belirleyici olmuştur. Yani Necip Fazıl ve Akif İnan'ın bir anlamda karakterleri birbiriyle benzerlik taşıyor diyebiliriz. Bu anlamda İnan'ın Kısakürek'ten aldığı temel düşünce İslam medeniyetinin eksikliğinin bulunmadığı, tüm eksikliğin Müslümanlardan kaynaklandığı görüşüne dayanır.⁴ Kısacası İnan, yaşadığı dönem itibarıyla tam bir dava adamı olup düşünce dünyasını yerli ve milli görüşlerle oluşturmuştur.

1. Akif İnan'ın Medeniyet Tasavvurunda Dinin Yeri ve Önemi

Akif İnan, medeniyeti bir milleti diğerinden farklı kılan ve kendine mahsus özellikleri olan bir yapı olarak tanımlar. Mesela, bir Fransız, Çinli ya da İspanyol gibi değer yargılarına ve yaşama tarzına sahip değildir. Öyle ki bu durum, insanların nesnelere, hayata, zevklere bakışlarında çok belirgin bir şekilde kendini gösterir. Nitekim zaman, her millete onun hususiyetine uygun düşen ayrı bir tarih, sanat, tefekkür ve dil vermiştir. Millet de ortaya koymuş olduğu tarihsel birikim ve mirasını yetiştirdiği ilim ve fikir önderleriyle ve diğer bileşenleriyle kendi milletine aktarır. İnan'a göre her büyük insan, milletin varlığına, kaynağını yine kendi milletinden devşirdiği eserleriyle katkıda bulunur. Medeniyeti kuran, geliştiren, işte bu katılardır.⁵ Kuşkusuz bu katkıları İnan, sonraki nesiller için bireysel olarak hatıra, milletler içinse tarih olarak görür. Yani ona göre kişi için hatıra ne ise millet için de tarih odur. Bu bağlamda kişi için hatırasızlık hafıza kaybına, millet için de geçmişinden uzak düşmeye, bir anlamda tarih içinde var olan uygarlığından kopmaya benzer ve bu durum trajik bir vakıdır.⁶

Bu düşünceler perspektifinde düşünürümüz için medeniyetlerin teşekkülünde ilk sırayı "inanç" alır. Zira geçmiş milletlere bakıldığında; Yunan, Mısır, Çin, Hint vb. arkalarında hep bir inanç vardır. Günümüzde ise Hristiyanlığın özellikle Batı'ya; İslam'ın ise Ortadoğu ve Asya'ya uzanan tesiri, bu topraklardaki anlayışı oluşturan ve oralarda bu anlayışın bir medeniyet olduğu bilinen bir gerçekliktir. İnan'a göre medeniyetin başat unsurları; ortak tarih, dil, sanat ve düşüncelerdir. Bunları bu millet içinde yetişen; şair, düşünür, filozof ve sanatkârlar, dile- düşünceye ve sanatlarına yansıtarak medeniyetin kurucu ve taşıyıcı unsurları olmuşlardır.⁷ Bu bağlamda metafiziğe dair düşünce ve inançlar olmadan, medeniyetin ortaya çıkmazı çok zordur. Kuşkusuz her büyük medeniyet, birbiriyle farklı derecelerde ilişkili olan çeşitli alanlardan oluşur. Yukarıda adlarını zikrettiğimiz klasik büyük medeniyetler dikkate alındığında bunlar arasında en belirgin güç din olmuştur. Bunların ürettiği kurumlar ve bilgiler olmasaydı o medeniyetler ortaya çıkmazdı. Zira medeniyet, yeterli miktarda birikmiş olan bilgi sayesinde doğar, güçlenir, gelişir ve yayılır. Belli bazı sebeplerden dolayı geri kalma sürecine girer ve duraksarsa onu ancak olağanüstü bir bilgi birikimi ve bu birikimin hayata tatbiki diriltebilir. Bu da ancak doğal olarak kolektif bir çabaya ve diğer medeniyetleri iyi tahlil etmiş uzman, yapıcı ve yaratıcı bir ekiple belli bir zaman diliminde olabilir.⁸

⁴ Yunus Emre Altuntaş, "M. Akif İnan'ın Medeniyet Anlayışında Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Mavera Aşamalarının Tahlili", *Hece Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* (2020), 348-349.

⁵ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 30.

⁶ Mehmet Akif İnan, *Din ve Uygarlık* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 29.

⁷ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 30.

⁸ Mehmet S. Aydın, *Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2015), 156.

İnan'a göre medeniyetlerin teşekkülünde bir diğer faktör ise ırki unsurlardır. Batı medeniyetinin her Batılı toplumda mesela, Alman, İngiliz, Fransız vb. bir ölçüde farklı tezahür etmesi gibi, İslam medeniyeti de İslam toplumunda her milletin ırki özelliklerine uygun olarak farklı bir şekilde gelişme göstermiştir. İnan açısından bu farklar temelde aynı kaynağa dayansa da medeniyetlerin ırk realitesiyle olan ilişkisi onu belirgin bir şekilde ortaya koyar. Çünkü ırksal özelliklerin yok edilmesi aslında çok zordur.⁹ İnan için bu bağlamda mesela, Türkler, İslam medeniyeti içerisinde Arap, İran ve Hintlilerden farklı bir hüviyete sahiptirler. Öyle ki onlar, İslam medeniyetine bağlı bir Türk Edebiyatı, Türk Müziği, Türk folkloru, Türk mimarisi ve sosyal kurum anlayışlarıyla varlığını ortaya koymuşlardır. İnan, bu durumu İslam'ın ırki özellikleri yok etme anlayışına sahip olmaması ve milli, yerel unsurlara hoş görüyle bakmasını onun evrensel bir din olmasıyla alakalı görür. Diğer taraftan İslam medeniyeti dışında varlıklarını devam ettiren ve Türk oldukları bilinen Macar ve Finlilerde ise hiçbir Türklük emaresi kalmadığı gibi Türkçe konuştuğu halde Hristiyan olan Gagavuz Türkleriyle, Yahudiliği benimseyen Karaim Türklerinde bile Türklük hususiyetlerinin olmadığı aşikârdır. İnan'a göre bu durumun böyle olmasının sebebi, İslam'ın ırkların getirmiş olduğu tarihsel mirası yok etmediğine, ancak diğer dinlerin İslam'dan farklı olarak ırkların tarihten getirdiği kültürel özelliklere müsaade etmeyip onu yok ettiğine delildir.¹⁰

İnan'a göre her millet, medeniyet dünyasına kendinden bir şeyler katarak medeniyetin evrensel bir görünüm almasına yardımcı olur ve milli kişiliğini de geliştirerek tarih içinde yerini alır. Ona göre bir medeniyet içerisinde milletlerin kişilik kazanma işlemi, hiçbir zaman çok kısa sürede gerçekleşen bir şey değil, bilakis yüzyıllar boyu sürüp giden zaman içinde gerçekleşen bir durumdur. Öyle ki söz konusu durumun ortaya çıkabilmesi için ayrıca medeniyet içerisinde yoğrulmuş büyük sanat, fikir ve eylem adamlarının da yetişmiş olması gerekir.¹¹

Modern dünyanın medeniyet algısı ise çoğunlukla bilimsel ve teknolojik gelişmeler zaviyesinde ele alınmıştır. Öyle ki Batı dünyası için medeniyet kelimesi daha çok sahibi olmakla gurur duydukları teknik ve onun kullanımıyla birlikte ortaya çıkan bilimsel bilgi veya dünya görüşünün son iki asır boyunca ortaya çıkardığı kurumlar, değerler ve buna benzer birçok şeyi ifade eder.¹² İnan ise bu medeniyetin tam tersi bir anlayışa sahip olarak inanç merkezli bir medeniyet anlayışını savunur. Çünkü ona göre inanç merkezli medeniyetler genelde düşünce/tefekkür boyutu ile ön plana çıkarken, bilim ve teknoloji merkezli medeniyetler ise tüketimi ve bireyciliği önceleyerek bir arada olmayı değil, parçalanmayı ve kendi çıkarına olan ne varsa onu en yüksek noktaya yükseltmeyi hedefler.¹³ Bu da gösteriyor ki Batı'nın katı akılcılığı maddi yönden başarıya ulaşmasına sebep olurken, manevi yönden sıkıntıya girmesine neden olmuştur. Zira Batı'nın 19 ve 20. Yüzyılda yaşadığı kriz özellikle 20. Yüzyılda iki büyük dünya savaşına ve milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur.

İnançlarla ilgili olarak İnan, özellikle Hristiyanlığın çıkışı ve yayılışı üzerinden bir değerlendirme yapar. Ona göre Batı medeniyetinin geçmişine iyi bakıldığında onun Orta

⁹ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 30.

¹⁰ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 31.

¹¹ İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 31.

¹² Tahsin Görgün, "Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/298.

¹³ Ali Necip Erdoğan, "Akif İnan'ın Medeniyet Kavramı", *Hece Dergisi Akif İnan Özel Sayısı*, (2020), 338.

çağ boyunca Kilise'nin egemenliği altında olduğu, gelişimini ve bugünkü noktaya evrilmesini ise öncelikle Kilise'nin hegemonyasından kurtularak laisizmi/sekülerleşmeyi benimsemesiyle kazandığı bilinen bir gerçektir. Kilise o tarihlerde eğitim kurumlarının tek hâkimi olması nedeniyle, kendi kanaatleri dışında gelişen fikirlere karşı amansız bir savaş içinde olmuş, engizisyon mahkemeleriyle bilim ve keşiflere müdahale ederek bilim adamlarını cezalandırmış ve onlara zorbalıkta bulunarak laikliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnan'a göre laiklik ya da sekülerliğin ortaya çıkışında kesinlikle Kilise'nin bu sert tutumu çok büyük rol oynamıştır.¹⁴

Diğer taraftan İncil'in tahrif edilmesi, Hristiyanlıkta bir dünya görüşü boşluğunun oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Batılılar bu boşluğu kendi zihni melekelerini ve tarihi tecrübelerini seferber ederek doldurmaya gayret etmişler ve felsefenin gelişmesi de bu eksiklikten kaynaklanmıştır. İslam dünyası ise İslam dininin ortaya koymuş olduğu önerileri çok yüksek ve ideal ilahi bir zemin olarak görmüş, bilakis bu uğurda düşünürler hissi ve zihni melekelerini bu idealden aldıkları ilhamla yoğunlaştırarak uygarlığını geliştirmiştir. Yani Batılılar, bir uygarlığı oluşturmak için Hristiyanlığın getirdiği dogmalardan kurtulmayı zaruri görmüş; İslam ise bilakis bir uygarlığın başlamasının sebebi olmuştur.¹⁵

Düşünürümüze göre bugünkü Batı medeniyetinin ortaya çıkışında bir anlamda Kilise'nin sultasından kurtulmak ve onu sekülerleştirerek akıl merkezinde bilgi temelli bir yaklaşım sergilemek önemli bir paradigma değişimi olmuştur. Gerçi bu uğurda Batılılar epeyce bedel ödemiş ve çok sayıda insan, Kilise'nin dogmalarına karşı geldiği için cezalandırılmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde Kilise'nin gücü zayıflamış, Kilise zamanla devletler üzerindeki iddiasından vazgeçmiş ve onları uzlaştırma çabası içine girerek bir anlamda ibadet yeri yani, tapınma ve arınmanın merkezi olmuştur. Böylece Kilise daha akılcı ve laik bir çizgiye çekilmiştir.¹⁶

Bu düşüneler ekseninde düşünürümüz şu sorunun cevabını merak eder: *"Rönesans doğmasaydı ve İslam'a karşı mücadele yalnız Kilise'nin kontrolünde devam etseydi ne olurdu? Yani bir uygarlık kuran, bir devlet nizamı olan İslam dinine karşı papalığın temsil etmiş olduğu zengin, nüfuzlu ve gururlu Hristiyanlık, karşılıklı iki kutup olarak kavgalarını sürdürselerdi dünyayı nasıl bir gelecek beklerdi?"*¹⁷ İnan'a göre böyle bir kavga iki dinin mücadelesi şeklinde devam etseydi, halklar arasında bu iki dinin gerçekliği hususunda bir muhakeme ve mukayesenin mutlaka doğmasına sebep olurdu. Öyle ki papalık, halkına İslam'ı yanlış anlatmış ve onların İslam'la tam anlamıyla tanışmasına müsaade etmemiş, bilakis bu insanları Müslümanlar üzerine saldırtmıştır. Bu nedenle papalık kendi halkının cehaletinden yararlanmıştır.¹⁸ İnan, bu düşüncesinin doğruluk ölçeğinin Türkler olduğunu ifade eder. Ona göre Türkler, Müslüman olmadan önce İslam ordularına karşı çok kanlı savaşlar vermişlerdir. Ancak kısa bir süre sonra bu millet, İslam'ı tanıdıktan sonra onun kılıcı olmuştur. Eğer Hristiyanlar da serbest bırakılsaydı, İslam'ı benimseyebilirlerdi. Zira İslam'ın fethettiği yerlerde İslam'ın insanlığı, adaleti, mutluluğu götürdüğünü bizzat tecrübe etme imkânı olurdu. İnan'a göre Kilise buna müsaade etmedi ve ona haddini

¹⁴ İnan, *Din ve Uygarlık*, 34-35.

¹⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 39.

¹⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 50-55.

¹⁷ İnan, *Din ve Uygarlık*, 59.

¹⁸ İnan, *Din ve Uygarlık*, 59.

bildiren Rönesans ise İslam'a karşı daha yeni ve değişik kavgaların disiplinli olmasını hedefledi. Bir bakıma Kilise'nin haçlı seferler ile İslam karşısında başarısız oluşu, Rönesansçıların İslam'a karşı farklı bir savaş stratejisi içine girmesine sebep olmuştur. Açıkçası İslam'la yapılan bu savaşın Kilise tarafından hep başarısızlıkla sonuçlanması Rönesans'ın doğumuna neden olmuştur. Bu durum İnan'a göre adeta Rönesans'ın İslam'dan intikam alma hareketidir.¹⁹

Diğer taraftan İnan, Hristiyanlığın İsa'dan sonra hızla onun anlattıklarından saparak kilise babalarının bir menfaat ve fitne ocağına dönüştüğüne, zulüm ve cehaletin oyuncağı haline geldiğine vurgu yaparak Hristiyanlığın bir din ve birleştirme müessesesi olarak değil; bilakis bir kan, kin ve yalan kutupları haline geldiğine dikkat çeker. Yahudilikle ilgili olarak ise düşünüyoruz, Yeni Platonculuğun İskenderiye'de etkisinin güçlü olması ve çoğunlukla bu akımın düşünürlerinin Yahudi olması sebebiyle Hristiyanlığı etkilediğini hatta o dönem ortaya çıkan tüm dini ve felsefi mezheplerin oluşumunda Yahudilerin parmağının olduğunu belirtir. Ayrıca İnan, Orta çağ boyunca savaşların çok fazla olmasını, kitapların yakılmasını, işkencelerin olmasını ve bunu izleyen kitlelerin bundan zevk almasını, bir bakıma o günkü Batı medeniyetinin ilimden ve insani erdemlerden ne kadar uzak olduğuna delil olarak gösterir.²⁰

Rönesans'ın ortaya çıkışından sonra Batıda din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması neticesinde artık Tanrı'ya değil, insana dayalı bir devlet anlayışı hâkim olmuş ve her şeyin (din, hukuk hatta bireyin bile) devlet için var olması gerektiği benimsenmişti. Bu doğrultuda ister istemez insanlarda bir bunalım durumu ortaya çıkmıştı. Artık inandıkları dine mesafeli olan insanlar salt aklıyla hakikate eriştiğini, nasıl bir yaşam ve yönetim anlayışına sahip olunması gerektiğini de ortaya koymaları gerekiyordu. Bu anlamda bir kısım düşünür, zihinlerinde tasavvur ettiği ideal olan yönetim biçimleri hakkında bazı ütopyalar yazdı. Mesela, Thomas Moore'un (1478-1535) *Ütopyası*, Campanella'nın (1568-1639) *Güneş Devleti* vb. ütopyalarla ütopyacılar, Platon'un (MÖ.428-348) *İdeal Devleti'nden* esinlenerek eski Yunan düşüncesini eserlerinde diriltmeye çalıştılar. Böylece onlar, hem sahip oldukları dine karşı çıkıyorlar hem de dini terminolojiyi kullanarak cennet fikrini kendi ütopyalarına malzeme olarak kullanmışlardır.²¹

İslam dünyasında ise ütopyacı olarak Şeyh Bedreddin (1357-1420) karşımıza çıkar.²² İnan'a göre Şeyh Bedreddin de diğer ütopyacılar gibi özel mülkiyeti reddeder ve tüm mülkün Allah'a ait olduğunu ileri sürer. Hatta Bedreddin, kişinin servetini toplumun çalınmış hakkı olarak görür ve toplumu bu haklarını zorla almaya çağırır. İnan'a göre Bedreddin'in diğer ütopyacılarından farkı, onlar soyut ideallerle fikirlerini iddia ederken Bedreddin, bizzat düşüncelerini eyleme dökerek taraftarlarıyla devlete karşı eylemde bulunmuştur.²³

Bu iki farklı bakış açısıyla meseleye yaklaşan İnan, İslam ve Hristiyan din anlayışıyla yetişmiş ütopyacı düşünürlerin fikirlerinin aslında toplumda tam anlamıyla karşılık bulmadığını, onların bu ütopyalarının özellikle Hristiyanlar açısından dinin zayıflatılmasıyla ortaya çıkan boşluğu bir bakıma doldurma gayretinden başka bir şey olmadığına dikkat

¹⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 59.

²⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 50-52.

²¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 68-70.

²² İnan, *Din ve Uygarlık*, 72.

²³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 74.

çeker. İnan'a göre Rönesansçılar, İslam karşısındaki bu başarısızlığın sebebini Kilise ve papalık olarak gördükleri için bu işin sadece dinle olmayacağını İslam'ın aynı zamanda bir uygarlık olduğunu anladılar ve Batı uygarlığının temeli olan Yunan-Roma uygarlığının köklerine inerek ve İslam uygarlığının üretmiş olduğu teknik ve bilimi de yedeğine alarak İslam'la mücadele içine girmişlerdir. Ancak burada eskisinden farklı olarak bu yeni Batı uygarlığının temelinde din değil, akıl vardır.²⁴

Öyle ki bu akıl işlerliğini etkin bir şekilde kullanarak Batı'da laikliğin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Bu dönemle birlikte artık dinin siyasete, siyasetin de dine müdahalesi söz konusu olmamıştır. Dini hayatı ve ihtiyaçları din otoriteleri düzenler ve cevaplarlar. Devletin dine, dinin de devlete müdahalesinden bahsedilemez. İnan'a göre laik devlette yöneticiler dine karşı yapılan saldırılara müdahale etmeleri gerekir. Zira devlet, düzenden sorumlu olduğu için dini düzenin ve onun kurumlarının da bekçisidir. Laik devlette dinsizlik suç değil, Kilise'ye hakaret suçtur. Laisizm, devleti Kilise'nin sultanından kurtardığı gibi Kiliseyi de katiyen kendi sultanı altına almaya yeltenmez.²⁵

İnan'a göre ülkemizde özellikle aydın kesim, Tanzimatla birlikte hem Batılılaşmayı savunup hem de manevi değerlerin korunması için çaba içinde olmuş, hatta Tanzimatçıların en muhafazakarları bile Batı'nın düzenine hayranlığını ifade etmiştir. Öyle ki bazı aydınlar, Batı'nın bu kadar ilerlemesinin nedenini İslam medeniyetini almalarına, İslam'ın değer yargılarını pratik hayatlarına tatbik etmelerine ve "Batı'nın fennini alıp inancımızdan vazgeçmeyelim" gibi bir anlayışa sahip olmalarını İnan, çok tuhaf bir durum olarak görür. Ayrıca o, bu düşündeki insanların "İslam terakkiye engel değildir" anlayışıyla dinin Batılılaşmaya karşı olmadığını, bilakis ilmi teşvik ettiğine yönelik birçok ayet ve hadisleri kullanmalarını İslam'ı Batılılaşmaya uydurma gayreti olarak görür. Bu bağlamda İnan, mesela, Ziya Gökalp'in, "İslam ümmetindeniz" ama "Türk milletindeniz" hem de "Garp medeniyetindeniz" düsturuna Tanzimatçılardan sonra da sahip çıkanlar olduğunu, nihayetinde Hilafetin kaldırılması ve laik devletin kurulması yolunda yapılan çalışmaların bunlar üzerine inşa edildiğini ifade ederek bu durumun uygarlık olarak Batı'ya geçişimizin, daha doğrusu Batı'nın düzen anlayışıyla yetinmeyerek onun uygarlığını da alma girişiminin bir tezahürü olarak değerlendirir.²⁶

Diğer taraftan İnan, Batı uygarlığını İslam uygarlığı ile izaha çalışanların argümanlarını da eleştirir. Çünkü onlar, Endülüs ve Sicilya'daki İslam medreselerinin olmasını ve bu medreselerde birçok Batılı öğrencilerin eğitim almalarını, adeta Batı uygarlığının tamamen İslam'dan kaynaklandığına işaret olarak görmüşlerdir. Yani onlara göre Batı, uygarlığı bizden alarak işlemiş, geliştirmiş ve bugünkü seviyeye ulaştırmıştır. Dolayısıyla Batı uygarlığı özü bakımından İslam'a aittir. Şimdi biz onu alırsak kendi kaybettiğimize, kendi malımıza kavuşmuş oluruz düsturunu savunanların bu fikirlerini kabul etmez.²⁷ Bu düşünceyi ileri sürenlere göre Batı uygarlığı büyük ve erişilmesi gerekli bir vakiadır. Öyle ki Batıcılığı savunmayı zaruret görenlerin gerekçelerinden biri de vakiyle uygarlıkta İslam'ın ileride olduğu, Batılıların bunu Müslümanlardan aldığı, şimdi ise itikadi, örfi ve ahlaki değerleri koruyarak Batı'nın uygarlığının alınabileceği tezine dayanmaktadır.

²⁴ İnan, *Din ve Uygarlık*, 76-77.

²⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 82-86.

²⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 88-90.

²⁷ İnan, *Din ve Uygarlık*, 96.

İnan, bu düşüncenin yanlış olduğunu ileri sürerek Batı uygarlığının teşekkülü olan Rönesans'ı aslında Batı'nın kendi tarihi uygarlık temellerine bir dönüş hareketi olarak görür. Ona göre bu durum Antik Yunan düşüncesini yeni baştan gündeme alma, Roma hukuk ve düzenini tekrar canlandırma-yorumlama hareketi olarak görülmelidir. Ayrıca İnan, Rönesans'ın İslam'la bir uygarlık ortaklığı değil, bilakis bir düşmanlık içinde olduğuna vurgu yapar. Bu düşüncesini desteklemek için o, Kilise'nin Haçlı seferleriyle İslam'la baş edememesi sonucu İslam'la başa çıkma adına sevk ve idareyi yeni ulusal güçlere verdiğine dikkat çeker. Dolayısıyla Batı, İnan açısından her daim Yunan felsefesinin etkisinde kalmış ve her zaman da onların bir Doğu düşmanlığı özellikle de İslam düşmanlığı tarihsel süreçte de devam etmiştir.²⁸

İşte bu düşüncelerden hareketle düşünürümüz, İslam uygarlığının temelinde Yunan düşüncesi olmadığı gibi Batı uygarlığının temelinde de İslam'ın olmadığına inanır. Ona göre uygarlıklar arasında bazı yakınlıklar olabilir. Ancak bu yakınlık kesinlikle eşitlik ya da benzerlik anlamında değildir. Uygarlıklardaki birbirini andıran özellikleri İnan, insan fitratındaki benzerliklerle alakalı görür. Bu nedenle o, Batı uygarlığının İslam'ın etkisinde, ondan yararlanılarak kurulmuş bir uygarlık olarak görülemeyeceği gibi, İslam uygarlığının da Antik Yunan düşüncesinden yararlanılarak geliştirildiği fikrinin doğru olmadığı kanısındadır. İnan, İslam düşünürlerinin Antik Yunan düşüncesini alıp işlemeleri ve Rönesans'ı hazırlamalarını, ona katkı sağlamalarını ve bir İslam Felsefesini oluşturmalarını İslam uygarlığının verileri arasında görmez. Ona göre İslam uygarlığının gelişimini, yayılmasını sağlayan Antik Yunan Felsefesi değil, bilakis Kur'an ve sünnete bağlı olarak yorumlar getiren bilginlerdir ve bunların çalışmalarına "felsefe" değil, hikmet" denir.²⁹

Açıkçası İnan'ın bu düşüncesine katılmak pek mümkün değildir. Zira İslam uygarlığı IX-XIII. asırda bir "Altın Çağ" (Golden Age) yaşamıştır. Peki, bu 4 asır boyunca bu uygarlığın oluşmasında hangi etkenler egemendi? Ya da şöyle bir soru sorsak: Ne yaptık da biz bir "Altın Çağ" yaşadık? Ya da neyi yapmadık yahut eksik bıraktık da "Altın Çağ'dan" uzaklaştık? Şimdi bu soruya verilecek cevapların daha sistematik bir bütünlük arz etmesi gerekir. Çünkü bilindiği üzere İslam dininin gelişi ve yayılışıyla birlikte ilk yüzyıl içerisinde fetihlerle birlikte çok büyük bir devlet ortaya çıktı. Bu devletin tebaasında farklı dinî ve etnik kökene sahip insanlar yer almaktaydı. Dolayısıyla İslam dinini tebliğ edenlerin karşısına sadece Hristiyanlar, Yahudiler ya da Putperestler değil, Zerdüş, Brahman, Budist vb. çok farklı kültür ve inançtan insanlar çıktı. Bazen bu insanlar, itikadi tartışmalarda kendi inançlarının İslam inancından üstün olduğunu felsefi yöntemle savunuyorlardı. İşte Müslümanlar da özellikle Abbasiler döneminde felsefi eserlerin Arapça 'ya aktarılmasına gayret gösterdiler. Kur'an'da "hikmet" kavramı geçtiği için felsefeyi de bu anlamda almaktan çekinmediler. Bu doğrultuda 830 yılında Kindi'nin başkanlığında "Beyt'ül-Hikme" (Çeviri Merkezi) kuruldu. Çeviri yapanlara ağırlığınca altın verildi ve İslam dünyasında ilim aşkı ve ilmi elde etme çabası her yere yayıldı. Medreseler kuruldu ve büyük âlimler yetiştirildi. Tarihsel olarak bu şekilde olan gelişim sürecimizi felsefi yönü ya da felsefe tarihi bilgisi belki yeterince güçlü olmadığı için İnan'ın bilmemesi doğaldır.

İnan'a göre Batı, kendi uygarlığının temellerini atarken din anlayışından ya da Kilise'nin tahakkümünden bir kopuş yaşayarak salt akla dayalı bir yol takip etmiş ve dini insanların sadece kalbine indirgeyerek akla aykırı olan şeylerden uzaklaşma eğilimi içinde

²⁸ İnan, *Din ve Uygarlık*, 97.

²⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 98-99.

olmuştur. Kuşkusuz Batı'da reformla birlikte gelişen hadiselerle baktığımızda aydınlanma ve sanayi devriminin ardından hümanizma ve sekülerizm hareketlerinin artmasıyla deizm, ateizm, materyalizm, pozitivizm, evrim vb. düşüncelerin hızla yayıldığı özellikle 18 ve 19. yüzyılların sonuna doğru dinin etkisinin neredeyse yok denecek kadar azaldığı, Kilise'nin adeta kendi kabuğuna çekildiği bir dönemde artık Batı uygarlığı tekniğini de kullanarak diğer ulusları sömürmeyi, çökertmeyi, yıldırma politik bir ilke haline getirmiştir. Hatta İnan, Batılıların harpten ve açlıktan kırılan ulusları, onların ilkel oluşlarıyla izah etmesini ve onları sömürmeyi sömürme olarak değil de onlara uygarlık getirme şeklinde izah etmesini Batılıların insani değerlerden ne kadar uzak olduğuna kanıt olarak gösterir.³⁰ İnan, Batı uygarlığını insanın vahye bir başkaldırışı olarak değerlendirir. Çünkü ona göre, salt akılla insanın gideceği yer bencillik, doyumsuzluk, vicdansızlık ve rahmetten uzak bir yoldur. Şayet vahyin denetimindeki akılla insan, hayatına yön verecek olursa o zaman vahyin getirdiği denge, disiplin ve metotla tüm beşerî değerlerini gelişigüzel çiğneyemez. İnan için bugün eşya, Batı uygarlığının putu, insan ise kölesi olmuştur. Oysa İslam uygarlığı açısından Allah bütün kâinatı insanın hizmeti ve yararlanması için yaratmıştır.³¹

Diğer taraftan İnan, çağdaşlaşmanın Batılılaşma olarak görülmesine karşıdır. Ona göre "çağdaş uygarlık" sözü "çağdışı uygarlık" sözü gibi anlamsız olup bir art düşünceye dayanmaktadır. Düşünürümüzün perspektifinden bir "yaşayan uygarlık" bir de "yaşamayan uygarlık" vardır. Yani "eski" ve "antik" uygarlık vardır. Mesela, eski Mısır, eski Çin uygarlığı bugün için antik uygarlıklardır. Eğer bu uygarlıklar bugün yaşasaydı onlara çağdışı mı denilecekti? Bu çağda olan ve yaşanan her uygarlık çağdaş uygarlıktır. Çağdaş uygarlık denilince Batı uygarlığını anlamak doğru değildir. İnan'a göre İslam uygarlığının düşmanları çağdaşlaşmayı Batılılaşma ile eş anlamda kullanarak zihinleri bulandırmış ve onların tüm amaçları İslam düzeninin ortadan kaldırılarak, bu düzenin dayandığı uygarlığın gelişmemesi ve giderek eskimesine yani "çağdışı" kalmasına imkân sağlamak olmuştur. Bu bağlamda düşünürümüz, uygarlığı geliştiren düzen ve sosyal-siyasal kurumlar olduğu kanaatindedir. Ona göre çağımızda iki büyük uygarlık vardır: Biri İslam, diğeri ise Batı uygarlığıdır. İslam uygarlığının tüm unsurları İslam toplumu içinde vardır ve yaşanmaktadır. Bu uygarlık bir kültür ve yaşama formu olarak hayatiniyetini devam ettirir. Ancak bu uygarlık devletten yoksundur. Batı uygarlığı ise örgüttür ve dış görünüşü bakımından bazı aykırılıkları var gibi görünse de yeryüzünün tüm kıtalarında çok sayıda devlete maliktir ve geliştirdiği teknoloji ile kendini çağdaş uygarlığın tek temsilcisi olarak ileriye sürmüştür. Kendini çağdaş, diğerlerini ise çağ dışı göstermek Batı uygarlığının bir aldatmacasıdır. Öyle ki Batı, diğer uygarlıkları çağdan uzaklaştırmanın yolunu böyle bulmuştur. Bizim batıcılarımız da bu düşünceye inanmış ve bunu sahiplenmişlerdir.³²

Üstelik İslam'ın dışında kalan hiçbir ülke ve uygarlık Batı ile çatışma içinde değildir. İnan'a göre Batı, bizim yıkılmamızın kendi içimizde alacağımız yaralarla mümkün olduğunu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle düşünürümüze Batı, bizi savaşla değiştiremeyeceğini anlamış ve kendi içimizden kendi düşünce dünyasına uygun aydınlarla uygarlığımıza saldırtmıştır. Zira Batı, İslam ülkelerini istila etse hatta uzunca süre bile kalsa bile onları istediği yere getiremeyeceğini biliyordu. İnan'a göre uygarlığına sahip bir ülke düşman istilasına uğrasa da bu onun çökmesi, yıkılması anlamına gelmez. Uygarlıkları diri tutan

³⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 102-103.

³¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 108-109.

³² İnan, *Din ve Uygarlık*, 109-110.

insanlardır. İşte Batı bunu bildiği için aslında kendi uygarlığını benimsemeyi bize dayatmıştır.³³

2. İnan'ın Medeniyet Tasavvurunda Batı Uygarlığı ve Bıraktığı İzler

İnan'a göre Batı uygarlığının kökeni, Antik Yunan ve Roma'dır. Bu uygarlığın yapısında insani öz yoktur. Öyle ki bu uygarlığı ayakta tutan hep katı kurallar olmuştur ve akıl her şeye öncelenmiştir. Ancak burada akıl, ahlaki anlamda İslam'daki gibi kalp ve vicdanla ilintili olan akıl değil; bilakis bencil, menfaatini her şeyin üstünde tutan, sömürge düzenini benimseyen, kimseye karşılıksız hiçbir şey vermeyen, açgözlü, rıza ya da şükür bilmeyen bir yapıya sahiptir. Batılı devletlerin ekonomisini düzeltmesi, tekniğini geliştirmesi onu diğer geri kalmış ülkelere göre müreffeh bir yapı arz etmesine neden olmuştur. Lakin İnan, Batı'nın bu gelişen uygarlığının bazı açmazları olduğu görüşündedir. Ona göre Batı, bu kadar uygarlık ve onun uzantısı olan teknikte gelişim göstermesine rağmen insani değerlerden uzak kalmıştır. Bu da biraz önce değindiğimiz aç gözlülüğün neticesinde bir bunalım durumunu ortaya çıkarmıştır. Yani onların bu zenginlikleri kendileriyle hesaplaşmanın önüne geçmekte ve ayıplarını örtmektedir. İnan'ın bakış açısıyla aslında insanlar maddi olarak zenginler ama kendilerini eşyanın bir uzantısı, makinenin bir parçası gibi buldukları için mutsuz ve umutsuzdurlar. Zira insanın aklıyla keşfettiği makineye köle olması bir bakıma fitratlarına aykırı olup, ruhlarını tatmin etmeyen somut şeylerden ibarettir. Batı uygarlığının mistik ve insani özden yoksun olması, maddi imkânlarının genişlemesiyle daha kesin, daha belirgin hale gelmiştir. İlahi yönün insanlarda neredeyse yok denecek kadar az olmasını düşünürümüz, "ruh olmayan yerde makine ezer geçer" diyerek adeta ruhsuz bedeninin hiçbir anlam ifade etmeyeceğini vurgular.³⁴

Bu bağlamda her uygarlık tekniğini de kendi özüne uygun bir biçimde geliştirir. Batı'nın günümüzde ulaştığı teknik onun uygarlık anlayışının maddeye yansıtılmış halinden başka bir şey değildir. Nihayetinde her uygarlığın ayrı bir dünya görüşü ve hayat felsefesi söz konusudur ve tekniğe uygarlığın bir uzantısı şeklinde bakılmalıdır. Ona göre uygarlıklar zaman içinde oluşur ve gelişirler. Bu anlamda tarihe karışmış uygarlıklar vardır. Eski Mısır, Çin, Mezopotamya vb. ama bugün bu uygarlıklar artık arkaik uygarlıklardır. Ancak İslam uygarlığı düşünürümüz açısından duraklama dönemini yaşasa da vahye dayalı bir uygarlık olduğu için arkaik olmaya müsait hiçbir özellik taşımamaktadır. Öyle ki bu uygarlığın müesseseleri devlette olmasa da halk katında yaşanılabilirliğini ve bir inanç manzumesi olarak varlığını devam ettirmektedir.³⁵ İslam uygarlığı kendisini bir şekilde ayakta tutmaya çalışsa da İnan'a göre sanayi kendine mahsus bir toplum oluşturmuş ve o toplum da doğal olarak ulusal temellerden kopacak ve tekniğin gerektirdiği adeta evrensel bir toplum olarak belirecektir. Yani her ülkenin insanını aynı şartlar kuşatacağı için birbirine benzer toplumlar oluşacak ve dolayısıyla eşyanın tabiatında var olan ahlak, maddenin ahlakı olup dini hayatı, mistik kaygıları ezecektir. Kısacası İnan, çağdaş batı teknolojisinin girdiği her ülkede insanların bu durumdan etkilendiğini ve değişime maruz kaldığını ifade ederek onların ister istemez zamanla batı toplumuna ait değerleri benimsemekle karşı karşıya

³³ Mehmet Akif İnan, *Aydınlar Batı ve Biz* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 76-77.

³⁴ İnan, *Din ve Uygarlık*, 124-125.

³⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 115-116.

kalacağından endişe eder. Bu da batı toplumunun makineye, eşyaya tapınma boyutunu başka milletlere sirayet ettirdiğinin bir göstergesi olarak görülür.³⁶

Ancak İnan, tekniğin insanları birbirine benzeyen; duygu, düşünüş ve davranış bakımından birbirini oldukça andıran insanlar haline getirmesinden rahatsızdır. Özellikle bu durum aynı medeniyet çatısı altındaki insanları neredeyse kültür farklılıklarını bile ortadan kaldıracak noktaya ulaştırmıştır. Batı toplumlarında bu çok açık bir şekilde görülmektedir. İnan'a göre Batı'nın tekniği adeta yepyeni bir insan üretmiştir. Bu insan ki inanişıyla, ahlakıyla, ev ve iş hayatıyla, zevkleri, eğlencesi, sosyal hayatı velhasıl dünyaya bakışıyla ayrı, yepyeni bir insan nesli ve tipini oluşturmaktadır. Hatta uluslararası ekonomik uçurumlar olmasa neredeyse tüm insanlar tek bir millet haline gelme tehlikesiyle karşılaşacaklardır. İnan, yaşanan bu durumu yani tekniğe sahip olmayı ulusların benzeşmesinde başrol olarak görür. Burada İnan'a göre yapılması gereken şey, önce Batı tekniğinin, Batı uygarlığının bir ürünü olduğunu kabul etmek gerekir. Yani bu teknik evrensel bir özellik arz etmemektedir. Batı'nın kendisinin elde ettiği bir tekniktir. Ona göre cemiyetin kaybolmaması için teknik gelişmelere/sorunlara bir Batılı gibi değil, yerli ve milli bir bakışla bakılmalıdır. Bu da o uygarlık içinde yaşayabilmenin yolunu bulup kendi uygarlığının özüne yabancılaşmadan, diğerini de taklit etmeden, tekniğini oluşturarak ve tarihsel mirasına da sahip çıkarak geleceğe aktarmakla mümkündür. Bu bağlamda İslam toplumunda hiçbir medeni hamleye ve teknik keşfe karşı, tarih boyunca tek tük istisna dışında bir engelleme olmamıştır. Zira bu medeniyetin taşıyıcı unsurları olan aydınlarına karşı halk her daim saygıda kusur emememiştir. Zaman zaman olumsuz hadiseler olsa da genelde onlara iyi davranılmıştır.³⁷

Öte yandan düşünürümüzü rahatsız eden meselelerden biri de Batı uygarlığının teknolojiyle özdeş gelişmesi ve bu durumun insanı ülküsüz bırakmasıdır. Ona göre bu uygarlık insanın içini düzenleyen asil, anlamlı bir iddia taşımıyor artık. Kısacası insan makinenin doğal bir uzvu durumuna düşmüştür. Bu uzuvda makinenin en önemli uzvudur. Makinenin çalışması için nasıl bakım gerekiyorsa insan da tıpkı onun gibi yemeye, içmeye ve çiftleşmeye ihtiyaç duyan bir makinedir. İnsan bu düzenin tutsağıdır. Ama tutsak olduğunun bilincinde değildir. Çağın insanı özgür olduğunun zannı içinde gönüllü olarak esirdir. Yani teknoloji insanı ülküsüz/davasız bırakmıştır. İnan'a göre günümüz insanı daha çok kazanmak, yaşamak ve eşya edinmek için mücadele ediyor. Bu insandan insan olarak yaratılmış olmanın derin, soylu hikmetlere sahip olması istenmiyor. O, varlığını ve varoluşunu ciddi anlamda sorgulamıyor, derin bir tefekkür içine girmiyor.³⁸

İnan'a göre millet için hatıraya ve uygarlığına bağlılık; geçmişinde yaşama imkânı bulmuş her türlü oluşuma bağlı olmak biçiminde anlaşılırsa bu, bâtil bir tutuculuk olur. Burada mesela, devrimcilik eskiye ait her şeyi yıkmayı hedef bilince, muhafazakârlık da eskiye ait her şeyi sahiplenmeyi görev saymaya başlar. Uygarlığın doğal bir unsuru olup olmadığına bakmadan bir şeylere sahiplenmek muhafazakârlığın düştüğü en büyük hatadır. Uygarlıklar özü kendine aykırı düşen yabancı unsurların, kendisini istila etmesi yüzünden helak olurlar. Kısacası her uygarlık aslında bir başka uygarlığın kendisini istila etme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Uygarlıklar birbirinden etkilenir, kendi aralarında bazı alış-verişler olur. Ancak uygarlıklar aldığı şeyleri geliştirmez ve başarılı olamazlarsa bazı

³⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 120-121.

³⁷ İnan, *Din ve Uygarlık*, 136--141.

³⁸ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 114.

uygarlıklar gibi eski Mısır, Çin, Mezopotamya vb. yok olup giderler. Burada İnan açısından önemli görülen nokta, birbirine yakın olan uygarlıklar için çok bozulma olmayabilir. Ancak karşıt iki uygarlıklardaki alış-verişlerde bozulmalar daha çok olur. İnan, İslam düşünürlerinin Antik Yunan düşüncesini alıp işlemelerini, Rönesans'ı hazırlamalarını, ona katkı sağlamalarını ve bir İslam Felsefesini oluşturmalarını İslam uygarlığının verileri arasında görmez. Ona göre İslam uygarlığının gelişimini, yayılmasını sağlayan Antik Yunan Felsefesi değil, bilakis Kur'an ve sünnete bağlı olarak yorumlar getiren bilginlerdir ve bunların çalışmalarına "felsefe" değil, hikmet" denir.³⁹

Kuşkusuz İnan'ın bu düşüncesine katılmak pek mümkün değildir. Zira biz, Antik Yunan'dan felsefeyi bir ihtiyaca binaen aldık. Fetihlerle birlikte gelişen İslam topluluğunun diğer inançlar karşısında felsefe gibi akli bir faaliyetten yararlanarak İslam'ın teorik tarafını daha sağlam kazığa bağlama düşüncesi bizi felsefe ve mantığı almaya itmiştir. İyi ki de almışız. Çünkü bu akli ilimlerin İslam dünyasına girişiyle birlikte itikadi açıdan İslam dinini düşünürlerimiz daha iyi savunmuştur. Onlar, felsefeyi bir anlamda dini daha iyi anlatma aracı olarak kullanmışlardır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere IX-XIII. asırda İslam toplumunun bir "Altın Çağ" yaşamasında bu ilim dallarının çok büyük etkisi olmuştur. Bize öyle geliyor ki İnan'ın felsefi alt yapısı biraz yüzeysel bir durum arz etmektedir. Eğer İnan, felsefenin ne olduğunu ve İslam felsefesi gibi bir ilim dalının hangi konuları ne amaçla ele aldığı hakkında yeterince bilgi sahibi olsaydı ya da iyi bir felsefe eğitimi alsaydı muhtemelen bu düşünceleri ileri sürmezdi. Onda biraz akla ve felsefeye karşı mesafeli bir tutum ya da ikinci plana atma düşüncesinin olduğu yazılarından anlaşılmaktadır. Belki de bunda en önemli etken onun bir şair ve mistik yönünün ağır basmasıdır, diyebiliriz.

Düşünürümüze göre Batılı, zaten bizim Batılı olamayacağımızı en başta bilir. Batı ancak bizim, bu uygarlığa dâhil olarak kendi etrafında halkalanmamıza, kendi güneşinin yörüngesinde küçük bir gezegen olmamıza belki izin verebilir. Batı uygarlığı tarih boyunca bu uygarlığın içinde olanları bir "sömürü aracı" olarak kullanmıştır. Batının bize Batılılaşmayı şart koşmasının nedeni, bizi ancak bu şekilde dejenerasyona uğratacağını çok iyi bilmesindedir. Zira siyasal bütünlüğün dağılması kendi uygarlığımızdan uzaklaşmakla eş anlamlıdır. Batılı için yeryüzünde kendi uygarlığından başka hiçbir uygarlık olmaması gerekir. Bu noktada İnan'a göre savaşları milletler değil, devletler çıkarır. Aslında milletler birbirine düşman değildir. Lakin yöneticilerin dünyada tek hâkim güç olma isteğinden dolayı ötekine karşı her türlü şiddeti meşru görme istekleri medeniyetler arası güç savaşına dönmüştür. İnan'a göre Batı'nın tekniği ne kadar ileri düzeyde olsa da insanları birbirine benzetse de milli kimliğinden uzaklaştırırsa da onları evrensel bir uygarlığın eksiksiz bir uzvu haline getiremeyecek ve tek devletin vatandaşları olarak şekillendiremeyecektir.⁴⁰

Batı uygarlığının insanı getirdiği noktanın onu gönüllü olarak esir ve tutsak yaptığı düşüncesini ileri süren İnan, bu fikrini Batı'nın sanayileşmeyle birlikte insana makinenin bir halkası gibi baktığını ve onu adeta sadece biyolojik ve fizyolojik ihtiyacı olan bir varlığa çevirdiğini, bir bakıma onun tüm ömrünün daha çok kazanmak, eşya edinmek, hazlarını tatmin etmek vb. ibaretmiş gibi bir yaşam felsefesini ona dayattığını, böylece insanlarda varoluşsal açıdan ve manevi yönden bir boşluk oluştuğunu, yani dünyaya ne için geldiğini, neden var olduğunu anlamadan insanların ölümle yüzleştiğini bu durumun da ölüme ve

³⁹ İnan, *Din ve Uygarlık*, ss. 98-99.

⁴⁰ İnan, *Din ve Uygarlık*, 127.

ölümsüzlüğe yabancı bir insan tipine neden olduğunu ileri sürer. İnan, insanın düşmüş olduğu bu durumu yani eşyalarla etrafının donatılmasını bir çocuğun önüne dökülen oyuncaklara benzetir. Bu durumdan kurtuluşun da çok zor olduğuna değinen düşünürümüz, insanın inanca muhtaç olduğunu fısıldayan her vesilenin önüne adeta duvar örüldüğünü ve onun tabiatla, tabiiikle bağının koparıldığına dikkat çeker.⁴¹ İşte bu durumu ve Batı uygarlığını hararetle savunanları o, insanları inançsız, ülküsüz bir sürü halinde tutmaya, bütün güçleriyle seferber oldukları için eleştirir ve onları Batı uygarlığının yaşaması için aklını kiraya verenler olarak görür. İnan'a göre Batı uygarlığı inançsızlığın, insanı saptırmanın, insana aykırılığın ve düşmanlığın uygarlığıdır. Öyle ki bu uygarlık bir çağdaş uygarlık değil, çağın hafıza ve ruh ihtilalidir.⁴²

Diğer taraftan bilindiği üzere İnan'ın Batı medeniyeti ile ilgili olarak çizmiş olduğu bu tablonun bir benzerini yine o medeniyetin içinden yetişen varoluşçu filozoflar da çizmişlerdir. Mesela, Sartre, Heidegger, Nietzsche, A. Camus vb. düşünürler de sanayileşmenin getirdiği yeni durumla birlikte insanın kendisine yabancılaştığını ve adeta makinanın bir dişlisi gibi görüldüğünü ifade ederler. Yani yaşamdan ve geleceğinden endişe eden insanların bunalıma sürüklendiği, bir çıkmazın içinde ve çaresizce umudunu yitirdiğine dikkat çekerler.

İnan, Tanzimat'la başlayan Batılılaşmanın, Meşrutiyet'e kadar devam eden bölümüne bir "emekleme devri" olarak bakılabileceğini ifade ederek bu emeklemenin siyasi, fikri ve sanat hayatıyla alakalı olduğuna dikkat çeker. Bilindiği üzere Tanzimat'la birlikte birçok Batılı anlamda kurumlar zaten oluşmaya başlamıştı. Ancak Batılı anlamdaki kuruluşların yanında buna eş değer olarak eski kuruluşlar da hayatini devam ettiriyorlardı. Mesela, bir yere yeni "mektepler" açılırken, diğer tarafta "medreseler" de devam ediyordu. Bir tarafta şer'i mahkemeler işlerliğini sürdürürken diğer tarafta "nizami mahkemeler" kuruluyordu. Bu dönemde fikir hayatı tamamen Batı'ya açılmış ancak ne "Osmanlıcılık" tan ne de "Müslümanlık" tan vazgeçilmemiş, toplum ikisi arasında dengeleme ve bocalama sancısı içindeydi. Sanat dünyamıza da yeni türler tiyatro, roman vb. girmişti. II. Meşrutiyete doğru ise yavaş yavaş Batıcılık ivme kazanmıştı. İnan, Batıcılığın Meşrutiyet döneminin en ileri fikir hareketi olduğunu söyler. Bu fikirlerin en başta gelenleri mesela, tek eşlilik, fes yerine başka bir başlık, kadınların istediği gibi giyinebilmesi, görücü usulü evlenilmeme, tekke ve zaviyelerin kapatılması, sarık ve cübbenin yalnız din adamlarının giymesi, şer'i mahkemelerin kaldırılması, Avrupa Medeni kanununun kabul edilmesi vb. tüm şeyler bu dönemin Batıcıları tarafından savunulmaktaydı. İttihat ve terakki bunu uygulamak istese de çok cephede savaş olması nedeniyle imkân bulamamıştı. İşte bu fikirleri uygulama fırsatını Cumhuriyetçi devrimciler üstlendiler. İnan'a göre Cumhuriyetçiler Türkçü ve milliyetçi olmakla birlikte Batıcılığı benimsemişlerdi. Ancak bu hareketin içinde İslamcılık yoktu. Batı uygarlığı ile uzlaşmanın kuramsal alandaki en önemli çalışması Ziya Gökalp'in düşünceleri ile olmuştur. Onun söylemleri ile Cumhuriyet arasında oldukça derin bir uyum söz konusudur. Ancak milliyetçi düşünce Gökalp'i hiçbir noktada aşamamış ve kendisini çağın koşullarına göre yenileyememiştir. İnan'a göre İslamcıların Cumhuriyet döneminde kazandığı içerik, Meşrutiyet dönemindeki İslamcılığı aşmış olsa da Gökalp'in Türkçü hareketi "Esaslara" bağlamasında olduğu gibi kendisini zaman içinde bu tarz bir disiplinli esaslara bağlayan bir

⁴¹ İnan, *Din ve Uygarlık*, 147.

⁴² İnan, *Din ve Uygarlık*, 148.

düşünce adamına sahip olamamıştır. Ayrıca bu hareket yansımasını mevcut kurucu rejime asla gösterememiştir.⁴³

3. Aydın Sorunu

İnan, İslam ile Batı uygarlığı arasında bazı aydınların bir ayniyet aradığını ve bu anlayışın Tanzimat sonrası aydınlarında hep olduğunu iddia eder. Ona göre bu aydınları Batı uygarlığı ve onun sosyal düzen anlayışı etkilediği için onların Batı'yı reddetmesi adeta doğal ve insani olan her olguyu reddetmek gibi anlaşılır. Batı uygarlığı ile İslam arasında bir ayniyet arama fikri Tanzimat'tan sonra özellikle Meşrutiyetle birlikte daha da artmış, Cumhuriyet'in işini kolaylaştırmıştır. Bu aydınların Batı ile İslam arasında ayniyet kurma çabasında ileri sürdükleri şey genelde Rönesans hareketinin İslam uygarlığıyla gerçekleştiğidir. Bu durum İnan açısından Batı'yı benimsemenin en masum kılıfıdır. Bu aydınlar göre eğer İslam uygarlığı olmasaydı Batı dünyası ilkel hayatını yaşamaya devam edecek ve skolastik dönem son bulmayacaktı. Onlar ayrıca Batı'nın, geçmişte İslam dünyasından aldıklarıyla kendini geliştirip, uygulamaya koyarak bugünkü seviyeye ulaşmasının bir benzerini bizim de yapabileceğimizi iddia etmişlerdir. Muhafazakâr yanı ağır basan aydınlarımız ise Batı ile girişilecek bu alış-verişte bazı noktalara dikkat etmemiz gerektiğine mesela, aile düzenini korumamızı, bazı örfi ve ahlaki varlığımızı muhafaza etmeyi, kendi dinimize bağlı kalmayı bir ön şart olarak ileri sürmüşlerdir. Hatta bu aydınlar, İslam dininin terakkiye engel olmadığını ve Batılıların dinlerine bağlı kalarak gelişme gösterdiği gibi bizim de benzer şekilde dinimizi koruyarak ilerleme kaydedebileceğimize dikkat çekiyorlardı. İnan'a göre İslam'la Batı arasında uygunluk aramaya koyulmuş olanların büyük bir bölümü, aslında dünya görüşü bakımından Batıcıdırlar. Onlar tüm sosyal kurumların Batılı anlamda düzenlenmesini isterler. Bu insanların anladığı veya öyle anlaşılmasını istediği İslam, Batılılaşmaya engel olmayan İslam'dır. Onların fen, sanat, ilim, medeniyet diye saydıkları, kabul ettikleri sadece Batı'dır. "Muasır medeniyet" ten kasıtları hep Batı uygarlığıdır. Düşünürümüze göre bu zihniyet, geri kalışımızın sebebini hurafelerle alakalı görür. Aslında hurafelerden kastettikleri doğrudan doğruya "İslam'dır." Muhafazakâr görünüp Batıcı bir zihniyete sahip olan bu grup, İslam'ı aslına irca etmeye eğilimlidir. Yani bunların bütün çabaları Batılılaşmaya karşı olmayan bir İslam ortaya koymak ve bunu genelleştirmekten ibarettir. Mesela, hürriyet, eşitlik, adalet vb. kavramları Batı kullandığında bizim bu aydınlarımız da hemen bu kavramların İslam'da da olduğunu ileri sürdüler. Hatta demokrasi ya da laiklik kelimelerinin moda haline geldiğinde bunun da İslam'da var olduğunu sonraki Batıcı aydınlar söylemekten geri kalmadılar.⁴⁴

Bu bağlamda düşünürümüz, Osmanlı modernleşme sürecinde İslam uygarlığının yürürlükten kalkma sürecinde iki tip aydının olduğu görüşündedir. Bunlardan birincisi; geçmişi olduğu gibi benimseyen, diğeri de eleştirip ders çıkarandır. Öyle ki geçmişe toz kondurmayan, Batı'ya yönelmeden önceki döneme özlem duyan ve o dönemi idealleştiren aydınlarımız için İnan, bunların tenkidi bir yol seçmediklerine ve maziperest olup muhafazakâr olduklarına işaret eder. Diğer tip aydın ise şimdinin etkisinde kalarak geçmişi en sert şekilde eleştirerek birçok hataya ve yanlış fikirlere kapılma sebebini kendimizde aramız gerektiğine inanırlar. Bunların eleştirilerinin çoğu İslam dinine batıl ve hurafe

⁴³ İnan, *Din ve Uygarlık*, 160-164.

⁴⁴ İnan, *Din ve Uygarlık*, 180-181.

türünden şeylerin sokulması, özellikle mistik yorumların ve yaşayışların yanlışlarının İslam'a zarar verdiği yönündedir.⁴⁵

Ancak İnan, bu düşüncelerin bazılarını eleştirir. O, özellikle İslam'la İslami olmayan şeylerin tam olarak kavranamadığından şikâyetçidir. Mesela, Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan İslamcı akımın düştüğü hatayı İnan, İslam'la öteki sistemler arasında kesin farkı görememelerine bağlar. Hürriyet, müsavat, adalet gibi kavramları kendi inancımız açısından ele alarak değerlendirmemizi doğru bulmaz. Yani Batı'da tezahür eden kavramların laiklik ve demokrasi gibi belli bir tarihi olduğunu ve orada öyle ise bizde de öyledir anlayışının hatalı olduğunu ifade eder. Bu anlamda İnan, genel dünya görüşümüzden, inancımızın temel rükünlerine kadar birçok alanda sentezciliğin kalıntılarının olduğunu, bu tür konuların ciddi biçimde ele alınması gerektiğine dikkat çeker.⁴⁶

Kısacası İnan'ın bakış açısından Batı, içimizde öyle bir yangın çıkarmıştır ki ruhunu ve vücudunu buna kaptırıp yakanlar bir yana, bu yangını görüp kaçanlar veya söndürmeye çalışanlar bile her taraflarından yara bere almışlardır. Buradan kurtuluşu İnan, Batı putununun tuz-buz edilip her şeyiyle dışarı atılmasında görür. Zira ona göre kurtuluşu Batı'da ve Batılılaşmada görenlerin; bu tarihi yanlışlığı yahut tarihi ihanet içinde olanların, faaliyetlerine son verilmelidir. Aksi takdirde ulusal kurtuluş mümkün değildir.⁴⁷ Lakin bundan kurtuluşun da çok zor olduğunu farkında olan düşünürümüz, geleneğimizin yüzyıllar boyunca İslam düzeni içinde yaşadığı için taşıdığı inanç gereği devletine hep itaatkâr olmuş ve bu itaati de adeta gelenek haline getirmiştir. Bu sebeple kendine aykırı olarak getirilen yeni uygulamalara ve devrimlere hiç başkaldırmamıştır. "Ulû'l-emre itaat" anlayışı içinde yaşayarak meseleye bakmıştır. Zaten bizde hiçbir devrim birkaç bölgesel tepki dışında dirençle karşılaşmamıştır.⁴⁸

İnan'a göre Müslümanların yapması gereken Batının değerlerini kabul etmemektir. Hatta o, Müslümanın Batı'nın değerlerini ıslahatlarla düzeltme eğilimi içinde olmasını kabul etmez. Zira ona göre Batıcılığın Müslümanlara bıraktığı alan çok küçüktür. İslami hayatı ortadan kaldırmanın bütün tedbirleri alınmıştır. Bıraktığı alansa, İslami bir hayatı gerçekleştirmemize asla yeterli değildir. Onun bize bıraktığı alan, ancak belli ibadetlerimizi yapmaya ve ancak yine belli ev içi hayatımızı yarım yamalak korumaya bile yetmeyecek kadar küçük bir alandır. Yani kendisine asla zarar vermeyecek çok sınırlı, o bile yaralı, birkaç alan bırakmıştır bize Batıcılık. Müslüman, kendine bırakılan bu alanlarla aydınlığa çıkmanın yolunu bulamaz. Öyle ki Müslüman, kendine bırakılmış bu alanların bile tuzaklarla dolu olduğunu bilmelidir. İnan'ın bakış açısında göre İslami bir hayatı kişi, bütün unsurlarıyla önce kendi şahsında ve evinde tam anlamıyla gerçekleştirmedikçe hiçbir mesafe alamaz.⁴⁹

İşte bu durumdan çıkış yolunu düşünürümüz, bugün ne olduğumuzdan çok, yarın ne olacağımız, daha doğrusu ne olmamız gerektiği hususunu düşünmemizde bulur. Bunu yapmak için öncelikle insanımızı eğitmek ve bu eğitilen insanların da gelecek kuşakları eğitmesine fırsat vermek gerekir. Zira ona göre bizim işimiz insan yoğurmak olmalıdır.

⁴⁵ İnan, *Din ve Uygarlık*, 186-190.

⁴⁶ İnan, *Din ve Uygarlık*, 196-198.

⁴⁷ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 36-37.

⁴⁸ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 44-45.

⁴⁹ Mehmet Akif İnan, *Mirası Kuşanmak* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 119-120.

İnsan yoğurma işi de gündelik işlerin telaşı, süslü odaların ve unvanların soğukluğu nedeniyle, sıkı resmiyete kurban gitmektedir. Öncelikle İnan, bu düşüncede bir araya gelen bir kurmay ekibin olması gerektiğini ileri sürer. Bu ekibin de düşüncemizin kültürüne hâkim, dünya ve ülke şartlarını iyi bilen, neyin nerede söylenmesi veya yapılması gerektiğini hesaplayan, üstün sevk ve idare şahsiyetli, ikbal kaygısını ayakları altına almış olan, sürekli bir inanç ve idrak vecdi yaşayan tefekkür erbabı ile mümkün görür. Yani ona göre sıradan insanlarla büyük bir davayı çağa ve inanımıza anlatamazsınız. Bir aydın kadrosu olmadan, teşkilatlanmadan, kamuoyu oluşturulamaz, düşüncelerinizi doğru düzgün ortaya koyamaz ve yayamazsınız. Düşünümüze göre aydın kişi, bir meslek sahibi olmak demek değildir. Aydın demek, bir meslek sahibi olmanın ötesinde bir ülkünün/davanın zamana ve mekâna nakşedilmesi yolunda keskin bir bilinç içerisinde bulunan, o davanın hususiyeti içinden çıkardığı taktik ve stratejiyle bir kavgaya yönelmiş kişidir. Sanat ve edebiyat sayesinde bunlar yapılabilir. Zira Tanzimat'tan itibaren gelen tüm yıkımlar, çarpıtmalar aydınları şartlandırmalar, düzeni benimsetmeler hep sanat adamlarının yazdıklarıyla, yaptıklarıyla sağlanmıştır. Aydını yoğuran da sanattır.⁵⁰

İnan'a göre Batıcılığı çirkin bir elbise gibi sırtımızdan çıkarmalıyı ve ruhumuzu yakan Batı yangınına, ancak kendi uygarlığımızın gücüyle söndürebiliriz. Bunu yapabilmek için de yerli kalmak, yerli düşünmek, tarihi misyonumuzu kuşanmak, ayrı bir insan, ayrı bir millet ve uygarlık olduğumuzu bilmek gerekir. Zira bu Batıcı aydınlar düşünürümüz açısından hep oradaki bilgileri aktarıcı ve onların uydusu oldular. Hatta İnan, onların oradaki bilgileri kendi kültürüyle harmanlayıp telif eserler bile ortaya koymadıklarından şikâyetçidir. Kısacası bu Batıcılar İnan'a göre daima taklitçi olmuşlardır.

İnan'ın bakış açısıyla bizde devrim yapanlar genellikle devrime uygun aydın yetiştirmeyi hedef bilmişlerdir. Öyle ki onlar, bir başka cins aydının yetişmesi için hiçbir ortam bırakmamışlardır. Bu nedenle düşünürümüz için ülkenin fikir ve sanat hayatı çoraklaşmıştır. Hangi dünya görüşünü benimserse benimsesin, ülke aydınları bir noktada, yani seviye düşüklüğü noktasında adeta eşitlenmişlerdir. Ona göre okuyan, daha doğrusu okuduğunu özümleyerek canlı bir sentezle örgüleyen, çok fazla aydınımız yoktur. Yurt gerçeğini, tarihi geleneği, çağdaş görüntüsü içinde algılayan ve yorumlayan kimse kalmamıştır. Hatta sanat, şiir, roman ve hikâyede başı çeken kişiler de kalmamıştır. Bu düzen, İnan'a göre aydın yetiştirmeye çok müsait bir düzen değildir. Çünkü bir kere Batı'yı kendimize örnek aldıktan sonra yani kendimize özgü biçimimizi değiştirdikten sonra bize uyan, bizi yansıtan, bizi yücelten aydın tipini de kaybettik. Büyük çaplı aydının yetişmesi için ortam kalmamıştır. Belli başlı kişiler Tanzimat'tan sonra yetişmeler de İnan açısından bunlar, kendi kültürü ile ilgili ufuk açıcı bir aydın olamamışlardır.⁵¹ Hâlbuki Batı dünyası, Rönesans'tan bu yana akılcı, maddeci bir ilerleme çizgisi tutturduğu için kahramanlarını da bu çizgiyi geliştirenlerin içinden seçmiş ve tanıtmıştır. Biz ise Tanzimat'la birlikte gençlere kahraman olarak fikir, sanat ve politika alanlarında gençliğe rehber olarak Batıcı kişileri tanıtmışızdır. Kısacası Batı, salt akıl merkezinde bir anlayışı benimsemiştir. Ancak bu uygarlık İnan açısından ruhtan, insancıl duygulardan soyutlanmış, tekniğinin gölgesinde kalmış, maddi şeyleri tanrılaştırmış ve sömürüyü ön plana çıkarmış bir uygarlıktır. Bizim ise ruh ve mana dünyamıza bağlı bir düzenimiz vardır.⁵²

⁵⁰ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 52-57.

⁵¹ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 62-64.

⁵² Mehmet Akif İnan, *Siyaset Kokan Yazılar* (Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016), 245-246.

Batılılaşma çabalarının geldiği durumu İnan, hafızasını kaybetmiş insana benzetir. Öyle ki hafızasını kaybeden insana başka bir medeniyetin öğretilmesi ve bunun taliminin yapılması o kişiye ister istemez eskiye ait her şeyin kötü olduğunun öğretilmesiyle mümkün olacaktır. Düşünürümüz, insan için geçerli olan bu durumun toplum için de geçerli olduğuna ve mazisi, tarihi olmayan bir milletin millet olamayacağına, onun ancak anlamsız, gayesiz, istikbalsiz bir yığından farksız olacağına dikkat çeker. Bu noktada İnan, toplum olarak uzunca zamandır geçmişi reddetmenin, tarihimizden utanmanın eğitiminden geçirdiğimizi iddia eder. Yani kurulan yeni düzeni övmek için eski varlığımıza, kökümüze sövüp saymayı baş meslek edinmek, geçmişi unutma ve bu olumsuz şeyleri ders olarak okutma çabalarının arkasında hafızasız insan, hafızasız millet meydana getirme projesinin bir parçasıdır. İnan, bu havayla ve anlayışla yetişen insanlara aydın denilmesini sert bir şekilde eleştirir. Ona göre bu tip aydın görünümlü insanların yaptığı şeyler atalarına sövmek, kurtuluşu tamamen Batılılaşmada görmek, fikri sabit, kendi öz varlığından, değerlerinden nefret eden, adam olmayı da Batıcılıkta gören bir anlayıştır.⁵³

İnan, tarih şuurundan yoksun bir insana dünyanın hiçbir yerinde “aydın” gözüyle bakılamayacağını ifade ederek geçmişi kötüleyerek geleceğin inşa edilemeyeceğini ileri sürer. Bu bağlamda o, Osmanlı’ya kötü gözle bakmanın aydın ve devrimci olarak görülmesini eleştirir. Bu durumun Batıcı zihniyetin bir unsuru ve bunun bir hastalık olduğunu iddia eder. Bu hastalığın da Tanzimat’la başlayıp Cumhuriyet’le hız kazandığını ve bu dönemde görevdeki bürokratların geçmiş dönemi kötülemeyi ve onu ilkel görmeyi kendine görev bildiklerini ileri sürer. Neticede bu durum beyinleri yıkanmış bir nesli ortaya çıkarmıştır. Kısacası yeni dönemin bazı ileri gelen yöneticilerinin Osmanlı ruhuna karşı çıkararak güya Batı’ya yaranacakları düşüncesi akıl alır gibi değildir.⁵⁴ Oysa Tanzimatçılar yapacakları yenilikleri hep İslam’a dayandırarak yapmışlardır. İnan için İslam’ı yürürlükten kaldırmak için bizzat İslam’ı alet etmek, bizim devrimcilerimizin kullanageldiği bir taktiktir. O, hilafetin ve saltanatın kaldırılışında bile bunların dinde yeri olmadığına yönelik ulemeden fetvalar alınmasına şaşırmadığını ifade eder.⁵⁵

İşte bu düşünceler ekseninde İnan, bir ülkenin geri kalmasının en önemli sebebi olarak “aydın” sorununu görür. Zira geri kalmış ülkelerin aydınları sıradan aydınlardır. Bu aydın görünümlü kişiler yönetimde de söz sahibidirler. Gerçek aydınlarsa aslında yurtsever ve idealisttir. Onlar hep zulüm, zindan, idamlarla karşılaşmıştır. Sadece bunlar değil, aynı zamanda bu aydınlara, gericilikle, çağdışılıkla, hatta kışkırtıcılıkla suçlanmıştır.⁵⁶ Kuşkusuz düşünürümüz için gerçek aydın, sadece okullar okumuş veya belli bir alanda yetişmiş kimseler değil, onlarla belki de en başta yurt ve dünya meselelerini içinde bulunduran, uygarlık ve kültür meseleleriyle de meşgul, hatta fikir sahibi, düşünce ve sanat ürünleriyle ilgili olan kişilerdir. Böyle kimseler, sadece kendi mesleğini bilmekle yetinmezler; bilakis

⁵³ İnan, *Aydınlara Batı ve Biz*, 78-79. Bkz. İnan, Batı medeniyetinin ve Batıcılığın kendisini getirdiği yeri “Yiğitler” adlı şiirinin şu mısrasında çok açık bir şekilde ifade eder:

*Kanımın nehriyle cetvellendiğim
Bu toprak söyleyin neden çoraklar
En kara putların saldırısında
Yurdumun ki alnı ay gibi aktır
Anamı sorarsan büyük doğudur
Batı ki sırtımda paslı bıçaktır.*

⁵⁴ İnan, *Aydınlara Batı ve Biz*, 130-131.

⁵⁵ İnan, *Aydınlara Batı ve Biz*, 135-136.

⁵⁶ İnan, *Aydınlara Batı ve Biz*, 200-201.

onlar, sahasında düşünen, bilgilerini kendi içinde muhakeme eden, onları tahlil sonucunda bir terkibe bağlayan, kişidir. Kısacası yeni buluşları ve farklı şeyleri görebilenlerdir.⁵⁷

Sonuç

Akif İnan, 20. yüzyılın şair, yazar, düşünür, bir eylem ve dava adamıdır. O, Tanzimat ile başlayan medeniyet ve kültür değişimi üzerinde düşünen, tartışan ve fikir üreten bir düşünürdür. Öyle ki o, Tanzimatla birlikte ortaya çıkan bu süreci kendi tarihinden, kültüründen ve uygarlığından kopuş olarak görür. İnan'a göre Batı uygarlığı ile ciddi şekilde hesaplaşma içine girilirken tutucu bir tavır takınarak tarihsel hatıraya sınımsız sarılmak doğru değildir. İnan'ın medeniyet tasavvurunda din ve buna bağlı olarak inanç çok belirleyici bir etkidir. Ancak medeniyetin ayakta kalması sadece inançla olacak bir şey değildir. Zira medeniyetin taşıyıcı unsurları olan (şair, yazar, bilim adamları, filozoflar, sanatkarlar) öncü isimlerin eserleri medeniyetlerin kuruluş ve gelişiminde çok belirleyici olmuştur. Düşünürümüzün dikkat çektiği husus ise Tanzimatla birlikte kendi medeniyetimizden yaşamış olduğumuz ayrılık sonucu artık istediğimiz aydını ortaya çıkaramayışımızdır. İnan, bu bağlamda ne Batılı ne de klasik anlamda bir aydın çıkaramadığımızdan dert yanar.

Düşünürümüze göre, İslam medeniyetinin güçlü olduğu dönemlerde ırkları ne olursa olsun çok güçlü aydınların yetiştiği bir gerçektir. İslam dini ırkları yok eden değil, bilakis onları yaşatan ve her ırkın kendi mührünü tarihe vurmasına müsaade eden bir dindir. Mesela, Türkler İslam'dan sonra edebiyat, sanat, düşünce ve mimariye kendi tarzlarını yansıtmışlardır. Ona göre Tanzimatla birlikte Batılılaşma ve yüzümüzü Batı'ya çevirdikten sonra özgün bir sanat icra edemedik. Mimaride hiçbir özgünlük kalmadı. Ortaya konulan eserler de tamamen Batı ruhunun kötü bir yansıması hatta yozlaşmış halidir. İnan, edebiyat ve şiir için de aynı şeylerin geçerli olduğuna inanır.

Öte yandan İnan'ın medeniyet tasavvurunda dikkatimize sunmak istediği asıl şey, Tanzimat ve Batılılaşma ile ciddi bir hesaplaşma içine girilmediğidir. Bu bağlamda İnan, sadece durum tespiti yapan bir düşünür değildir, aynı zamanda çözüm önerileri de sunar. Düşünürümüz kendi konumunu; tarihsel mirasına sahip çıkan, Türk-İslam medeniyeti içinde kalarak geçmişin yanlışlarıyla hesaplaşan, geleceği de geçmişinden edindiği bilgi birikimini ve hatırasını yeniden yorumlayarak İslam'ın bu yorumda belirleyici olduğu, iz bıraktığı bir mührü vurmak şeklinde tanımlar. Ona göre bizim medeniyetimiz arkaik ya da Antik bir medeniyet değildir. Zira tarihimiz, sanatımız, kültürümüz, folklorumuz, edebiyatımız, mimarimiz, müziğimiz, hatta mutfağımız, zevklerimiz, anlayışımız ve geleneklerimiz hep bu medeniyet içinde şekillenmiştir. Büyük, soylu ve güçlü medeniyeti bu şekilde kurmuşuzdur. Hala da bunlar ayaktadır. Batılılaşmanın getirdiği şey ise küreselleşmeyle birlikte İslam toplumlarında kendine özgü yeni tarzları ortaya koymasına engel olmaktan başka bir şey değildir. Artık folklor denen olgudan söz edemeyiz. Aynı zamanda Batı medeniyetinin yarattığı manevi krizler (aşırı bireycilik, araçsalcılık ve yabancılaşma) tüm dünyayı etkisi altına almış bulunmaktadır. İnan, tekrar kendimiz olma ve o eski özlem duyduğumuz, güçlü olduğumuz zamandaki gibi olmak için kimlik bunalımından sıyrılmamız, Batılılaşma ve Batıcılarla hesaplaşma içine girmemiz, milli ve manevi değerlerimize sahip çıkmamız ve bunu yaşatan bir anlayış içerisinde olmamız gerektiğini çok sıkı bir şekilde savunmuştur.

⁵⁷ İnan, *Aydınlar Batı ve Biz*, 222-223.

İnan'ın yapmış olduğu tespitlere katılmakla birlikte ondan farklı düşündüğümüz bazı hususlar da vardır. Mesela, İnan Batı medeniyetinin Tanzimatla birlikte bize dayatıldığından bahseder. Aslında Tanzimat Batı'nın sadece bir dayatması mıdır? Yoksa bizim artık çaresizlikten, ne yapacağını bilememekten, kurtuluş reçetemizi bulamamaktan kaynaklanan bir durum mudur? Çünkü Tanzimata gelene kadarki o yüzyıllık süreçte adeta durduk. Batı'daki gelişmeleri önemsemedik, günümüzü gün ettik. Sonunda gelinen noktada savaşlarda da mağlubiyetler artınca çıkış yolu olarak Tanzimat'ı kabul etmek zorunda kaldık. Tanzimat sonrası ortaya çıkan fikir akımlarını hepimiz biliyoruz. Bu fikir akımlarından Batıcılık ve Türkçülük o dönemlerde daha baskın ve kabul gören akımdı. İslamcılık ve Osmanlıcılık hareketi bu iki akım kadar rağbet görmedi. Aslında tarihteki olayları kendi dönemi içerisinde değerlendirmemiz gerekir. İnan'ın yaptığı tespitler ve eleştiriler son derece kıymetlidir. Ancak bir düşünce ve fikrin bir toplum içerisinde kabul bulması ve istenildiği şekilde yaşaması o kadar kolay bir şey değildir. Keşke hepimiz tarihimizden, yaşanan olaylardan ders alabilsek. Ama bu bazen çok mümkün olmuyor.

Değişim ve dönüşümün çok hızlı yaşandığı bir ortamda ayakta kalabilmeniz için çağın koşullarına ve imkânlarına sahip olmak ve kendi medeniyetinizi de bu temel üzerinde ayakta tutmanız gerekir. Bunu yapabilmek için de geçmişteki tarihsel mirasınıza sahip çıkarak oradaki bilgileri çağa uygun yeniden yorumlayarak ve akli da dışlamayarak, bilakis onu merkeze alıp tıpkı IX-XIII. asır arasında 4 asır boyunca "Altın Çağ" döneminde olduğu gibi medeniyetimizi yeniden güçlü ve öncü medeniyet haline getirebiliriz. İslam dünyası son iki yüzyılda Batı medeniyetinin ürettiği bilgiyi büyük ölçüde ithal etti. Bu haliyle bu medeniyet kendi gelişim sürecini belirleyecek, kendi meselelerini çözebilecek yeterli modern bilgiye sahip değildir. Özellikle sosyal ve beşerî bilimler alanında ithal edilen kavramlar ve bilgiler ciddi bir zihin karışıklığına yol açmaktadır. Eğer kendi mirasımızı modern düşüncelerle birlikte yoğurabilirsek buradan bir senteze varır ve yeniden ayağa kalkarak öncü bir medeniyet olabiliriz. Aksi takdirde güçlü olan medeniyet zayıf olanı ezer geçer ve zayıf olan medeniyet güçlü olana direnç gösteremez ve kendini yenileyemezse zamanla antik medeniyet haline gelir.

Kaynakça

- Altuntaş, Yunus Emre. "M. Akif İnan'ın Medeniyet Anlayışında Büyük Doğu, Diriliş, Edebiyat ve Mavera Aşamalarının Tahlili". *Hece Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* (2020), 348-349.
- Aydın, Mehmet S. *Siyasetin Aynasında Kültür ve Medeniyet*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- Erdoğan, Ali Necip. "Akif İnan'ın Medeniyet Kavramı". *Hece Dergisi Akif İnan Özel Sayısı* (2020), 34-35.
- Görgün, Tahsin. "Medeniyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Haksal, Ali Haydar. *Bir Medeniyet Şairi M. Akif İnan*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016. <http://www.maiv.org.tr/Sayfa/mehmet-akif-inanin-hayati>- Erişim Tarihi: 19.04.2024.
- İnan, Mehmet Akif. *Aydınlar Batı ve Biz*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Din ve Uygurluk*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Hicret*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Mirası Kuşanmak*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Siyaset Kokan Yazılar*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Söyleşiler*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- İnan, Mehmet Akif. *Tenha Sözler*. Ankara: Eğitim Bir Sen Yayınları, 2016.
- Mehmet Akif İnan Eserleri*. Ankara: Eğitim Bir-Sen Yayınları, 2016.